

ВЪНШНАТА ТЪРГОВИЯ НА БЪЛГАРИЯ СЪС СЪСЕДНИТЕ СТРАНИ

Емилия Патарчанова, Вергиния Пецева

В настоящото изследване се проследяват основните промени, които настъпват във външната търговия на страната, като се акцентира на причините за тези промени и на териториалните (географски) аспекти на външнотърговската ориентация на страната. Засяга се въпросът за ролята и значението на външната търговия за отвореността на националната икономика и влиянието ѝ върху цялостното икономическо развитие на страната. Посочват се най-типичните характеристики на отворената икономика.

Анализира се развитието на външната търговия на България със съседните ѝ страни през периода 2000–2010 г. Разглеждат се основните предпоставки за активен стокообмен между България и съседните страни. Проследяват се основните промени, които претърпява общият обем на вноса и износа на страната по отношение на всяка от съседните страни за последното десетилетие, и причините, поради които са настъпили. Представена е продуктовата структура на износа и вноса по страни. Направени са обобщения и изводи за развитието на външнотърговските отношения като предпоставка за образуването на регионален пазар на Балканите.

Ключови думи: външна търговия, отворена икономиката, балкански страни

УВОД

Външната търговия е най-ранната и най-разпространена форма на външноикономическите връзки. Развитието ѝ зависи от икономическите, природните и демографските особености на всяка страна. По-малките по територия и население страни, с ограничени природни ресурси и суровини, отличаващи се с по-ниска степен на икономическо развитие, са по-силно зависими от външния стокообмен. Типичен пример в това отношение е България. Малката територия и брой население, ниският жизнен стандарт и ограничените покупателни възможности на населението означават малък вътрешен пазар. При тези условия, ако страната развива производства с оптимални размери, се налага реализация на част от продукцията зад граница и необходимост от адекватна външнотърговска политика. За България развитието на външната търговия е важно условие за ефективното развитие на националната икономика. Външнотърговската политика на България е неразделна част от външноикономическите отношения и външната ѝ политика. Нейната същност и характеристика се определя основно

от цялостното социално-икономическо развитие на страната. България поддържа търговски връзки с много страни в света. Голямо значение и внимание според нас заслужават външнотърговските ѝ връзки със страните от Балканския полуостров.

Целта на статията е да проследи основните промени, които настъпват във външната търговия на страната, като се акцентира на териториалните (географски) аспекти и на развитието на външнотърговските връзки на България със съседните ѝ страни. Анализът е извършен въз основа на официални данни за износа и вноса на България, предоставени от НСИ и Информационния бюлетин на БНБ.

ОСНОВНИ ПРОМЕНИ В РАЗВИТИЕТО НА БЪЛГАРСКАТА ВЪНШНА ТЪРГОВИЯ

По силата на Берлинския договор от 1878 г. новоосвободена България е принудена да провежда политика на свободна търговия, без да има правото на автономия при дефиниране на външнотърговската си политика. В началото на 90-те години на XIX в. тези условия се променят, тъй като страната ни вече няма задължения по силата на този договор. Това ѝ позволява да осъществява самостоятелна външнотърговска политика, самостоятелно да сключва търговски договори и митнически спогодби с други страни. Постепенно се въвеждат и засилват протекционистичните елементи във външнотърговската политика на страната. Като основни външнотърговски партньори на страната до края на Първата световна война се утвърждават Германия и Австро-Унгария. След като излиза от войните като губещ, на България се налагат редица ограничения, най-вече в резултат на Ньойския мирен договор. След 1925 г. тя отново има правото свободно и самостоятелно да урежда търговските си взаимоотношения. Развиващата се нова митническа тарифа е със силно протекционистичен характер.

След Втората световна война България попада в групата на страните, предприемащи социалистическия курс на развитие. Прилагането на съветския икономически модел има пряко влияние върху българската външна търговия в продължение на около 50 години. В условия на радикална социално-икономическа и политическа трансформация външнотърговските връзки на страната в относително кратък срок отбелязват съществена еволюция. Настъпват коренни промени в териториалните насоки на българската външна търговия. До края на 80-те години на миналия век външната търговия на страната в значителна степен е концентрирана в рамките на бившата социалистическа общност. Основен външнотърговски партньор е бившият Съветски съюз, на който през 1989 г. се падат 56,9 % от стоковия износ и 52,9 % от стоковия внос на страната. Вътрешните икономически приоритети предопределят структурна промяна и на външната ни търговия. Поради силното приоритетно развитие на тежката индустрия се налага и увеличаване на вноса на машини, материали и минерални суровини. В износа доминират изделия на леката, хранително-вкусовата, химическата и фармацевтичната промишленост. През 70-те и 80-те години листата на българския износ към страни от Третия свят, които ориентират външнополитическите

си отношения към социалистическия блок, се обогатява и с изделия на машиностроенето (подемно-транспортна техника), на електротехническата промишленост и др. Членството на България в съветския блок за търговия (КОМИКОН) обвързва в значителна степен външната търговия на страната с тази на СССР и с икономиката му като цяло.

Търговските връзки с индустриално развитите и развиващите се страни имат второстепенно значение. През периода 1960–1970 г. делът на западния внос се повишава от 13,6 % на 23,6 %. За същото време съответният износ на страната спада от 12,4 % на 9,3 %, което поражда проблеми с външния дълг към Запада. Частичен изход от това положение се постига чрез повишаване на износа към страните от Третия свят. Основни западни търговски партньори на България през този период са Германия, Швейцария и Италия. Износът към тези страни е значително по-малък от вноса. Що се отнася до страните от Третия свят, главни търговски партньори на страната са Ирак и Либия. Като цяло външната търговия на България се развива в две направления – свободна търговия и протекционализъм. (М и х а й л о в, 1996)

През 1990 г. България преминава от планова социалистическа към пазарна икономика, с което се цели позитивна промяна на икономическото състояние чрез провеждане на реформи и приватизация. В края на 1991 г. българската търговска политика променя своя характер и ориентация. Страната започва активно търсене на нови пазари на запад. Както и другите страни от Централна и Източна Европа, в условията на прехода България възприема стратегически курс на реинтеграция в глобалната световна икономика и „завръщане в Европа“. Доказателство за това са:

- Договорите за асоциирано членство на България в Европейския съюз (ЕС) и за членство в Централноевропейското споразумение за свободна търговия (ЦЕФТА);

- Споразумения за създаване на зони за свободна търговия и споразумения за насърчаване на различни форми на икономическо сътрудничество (избягване на двойното данъчно облагане, защита на чуждестранните инвестиции и др.);

- Намаляване на общото равнище на митата в резултат на посочените договори и споразумения;

- Динамика в търсенето на външния пазар.

Външната търговия е важен стимул за икономическия растеж. Затова усилията на България са насочени към изпълнение на поетите международни ангажименти с членството ѝ в Световната търговска организация (СТО), търговското споразумение за асоцииране с ЕС, споразумението с Европейската асоциация за свободна търговия (ЕАСТ), споразумението за присъединяване към ЦЕФТА, двустранните споразумения за свободна търговия и др.

В резултат на този стратегически курс последователно нараства делът на държавите от Организацията за икономическо сътрудничество и развитие (ОИСР) във външната търговия на страната, а ЕС заема мястото на ключов външнотърговски партньор. През 2004 г. на ОИСР се падат 78,0 % от общия стоков износ и 72,9 % от стоковия внос на страната, а на страните от ЕС съответно 58,3 % и 54,1 %.

Преминаването към пазарна икономика доведе до отварянето на икономиката на България към света. Разрушава се монополът на държавата върху

външната търговия. През 2004 г. 33–34 % от създадения у нас брутен вътрешен продукт (БВП) се реализира чрез износа на стоки и услуги в ЕС. Този относително висок показател свидетелства за значителната отвореност на българската икономика спрямо ЕС. За периода 1993–2004 г. експортната и импортната квота на страната увеличават своята стойност приблизително 1,5 пъти. Търговската отвореност на българската икономика е над 2 пъти по-висока от отвореността на световната икономика като цяло (Марinov, 2006)

В периода 1990–2000 г. около 55 % от общия износ се състоят от минерални суровини, полуфабрикати и селскостопански продукти. Тази структура на износа, основана на добивните отрасли и тези, свързани с производство на полуфабрикати (черна и цветна металургия, тежка химия, циментова промишленост), не може да бъде източник на стабилен икономически растеж в по-дългосрочен план, тъй като не отговаря на структурата на българската икономика. За част от експортните производства дълго време се е разчитало на ценови предимства, но при сегашната конюнктура на международните пазари се налага да се използват съществуващите възможности за достигане на по-високо равнище на конкурентоспособност чрез диференциация на продуктите, увеличаване дела на крайните изделия и на производствените технологии, повишаване на производителността на труда, намаляване на енергоемкостта и материалоемкостта и др.

В този процес на активни търговски контакти и стокообмен съществена роля изиграват и продължават да имат световните икономически организации – ОИСР, СТО, Общо споразумение за митата и търговията (ГААТ), както и регионалните международни организации. Те създават условия и регулират „отварянето“ на националните икономики към света, респективно към световното стопанство.

ОТВОРЕНОСТ НА НАЦИОНАЛНАТА ИКОНОМИКА

Националната икономика на всяка страна е съществен елемент от световното стопанство, но значението и мястото, както и тежестта на отделните страни не е еднаква. В условията на все повече глобализиращата се икономика външната търговия, регионалните и световните търговски общности придобиват особено важно значение за икономическото развитие на всяка страна. Те постепенно се превръщат в главен фактор, който определя посоката и темпа на развитие на националната икономика. Причина за това е високата степен на отвореност на икономиката към световното стопанство и силното влияние, което търпи нейното развитие от промените във вноса и износа.

Макар че понятието „отворена икономика“ е широко използвано в съвременната научна литература, при неговата интерпретация съществуват известни различия. Отворена икономика се явява противоположна на напълно независимата. Отворени са онези икономики, които търгуват с останалия свят и имат обикновено над 10 % от квотите за износ. Такива са всички западноевропейски страни, Япония и др. Други държави, като САЩ например, чиито икономики са толкова големи, биха могли теоретически да се „затворят“ в собствените си икономически граници. На практика това едва ли би могло да се случи, особено като се има предвид все по-нарастващата роля на международното разделение

на труда. Доказателство за това е фактът, че през 80-те год. на XX век 95–98 % от външната търговия в света се осъществява между 17 от общо 210 страни, вкл. САЩ, Канада, страните от Западна Европа, Япония. Към края на първото десетилетие от новия век до 40–45% от външнотърговския обмен се осъществява между новите индустриални държави. Наблюдава се преливане на капитали от най-развитите страни, безспорни лидери в световната икономика, към други страни с добре развиваща се икономика. „Отворена е икономиката, която участва във външнотърговски обмен [...] на блага и капитал с други страни“ (Мироненко, 2006, стр.111). Отворената икономика се интерпретира като „положение, при което външната търговия (износ и внос), плащанията и движението на капитали и работна сила към и навън от страната не се ограничават“ (пак там, стр.112). Терминът служи също за обозначаване на страни, за които външната търговия съставлява значителен дял от brutния вътрешен продукт.

Отвореността като качествена характеристика се свързва с националната макроикономическа система. Оттук логично следват няколко съществени нейни черти:

- Отвореността на икономиката като реален факт се проявява сравнително късно – едва с изграждането на националното стопанство като цялостен икономически организъм със своя вътрешна структура и механизми, обединяващ стопанските единици, които съществуват на територията на отделната държава;

- Отвореността на икономиката предполага относително развити, устойчиви и съществени връзки между отделното национално стопанство и заобикалящата го външна среда (т.е. други национални стопанства). Такива връзки могат да се установят и поддържат само на основата на едно относително зряло международно разделение на труда, когато в международния икономически оборот се включват суровинни и енергийни ресурси, както и значителни количества крайни продукти (потребителски и инвестиционни изделия). На основата на относително развито международно разделение на труда, производството в отделните страни трайно се откъсва от националната суровинна база, а структурата на производството се обособява спрямо структурата на националното потребление. Такова стъпало на международното разделение на труда е достигнато в резултат на промишлената революция в края на XVIII – началото на XIX век. С основание може да се твърди, че отвореността на националната икономика е исторически резултат на развития промишлен капитализъм;

- Отвореността на икономиката е исторически, развиващ се във времето процес. В основата на този процес лежат технологични, икономически, правни и политически фактори. Историческото развитие на отвореността на икономиката намира израз в редица конкретни насоки – изменения на нейните количествени параметри; обогатяване (разнообразяване) на каналите, чрез които тя се реализира; изменения в нейната възпроизводствена и стопанско-политическа значимост и т.н.

В процеса на историческото развитие особено съществено значение има разнообразяването на каналите, чрез които си взаимодейства отделното национално стопанство с външната икономическа среда. В съвременните условия системата на тези канали включва:

- външната търговия със стоки (т.е. износ и внос на стоки) на отделната страна;

- външната търговия с услуги;
- международната валутна търговия;
- износа и вноса на капитал в различни форми;
- интернационализацията на непосредствения производствен процес;
- международния технологичен обмен (включително разнообразните форми на международната научно-техническа кооперация);
- международната трудова миграция;
- трансграничния информационен обмен и т.н.

Системата от канали не само се обогатява по състав, но настъпват и динамични изменения в нейната вътрешна структура. Тази закономерност ясно може да се установи при сравняването на един традиционен канал, какъвто е външната стокова търговия, с другите посочени канали (напр. международната капиталова миграция). Икономическият анализ показва, че макар идентифицирането на отделните канали да е сравнително лесно, на практика те все по-подчертано се проявяват в „комплект“. Типичен пример за това например е международната капиталова миграция – преките външни инвестиции съчетават в себе си износ (внос) на капитал, международен технологичен трансфер, международно производствено коопериране, външна търговия със стоки и услуги, валутна търговия, международна трудова миграция (движение на мениджърски кадри и инженерно-технически персонал между базовата компания и задграничните ѝ звена или движение на такива кадри между задграничните подразделения). В други случаи разграничаването между различните канали е твърде условно: технологичният трансфер например се осъществява както чрез международната търговия с патенти и лицензии, така и чрез международната стокова търговия, търговията с широк кръг услуги, международната миграция на предприемачески капитал и т.н.

Външноикономическите отношения играят определяща роля за развитието на отворената българска икономика и за евроинтеграцията. Либерализацията на външноикономическите отношения е задължително условие за свободното движение на стоки, услуги, капитали и човешки ресурси. При отворения характер на българската икономика лесно може да се проследи стимулиращата роля на външната търговия за икономическия растеж. Чрез вноса се поддържа суровинната обезпеченост на икономиката, а чрез износа се реализира част от произведената продукция.

Логично е да се предполага, че това равнище е относително високо, тъй като:

- българската икономика е твърде малка по размер (което означава, че икономическият потенциал на страната и поглъщателната способност на националния пазар са силно ограничени);
- страната не разполага със значителни собствени природни ресурси;
- страната изпитва остра нужда от инвестиционни ресурси и съвременни технологии;
- в условията на радикалната социално-икономическа и политическа промяна

България работи усилено за реинтеграция в световното стопанство преди всичко чрез интеграция с ЕС).

ИЗНОС НА БЪЛГАРИЯ КЪМ СЪСЕДНИТЕ СТРАНИ

В последното десетилетие на ХХ в. във външната търговия на България настъпват значителни промени. Прекъсват се традиционни икономически връзки със страни от бившия Съвет за икономическа взаимопомощ (СИВ) и се насочват към страните от ЕС, както и към съседните страни.

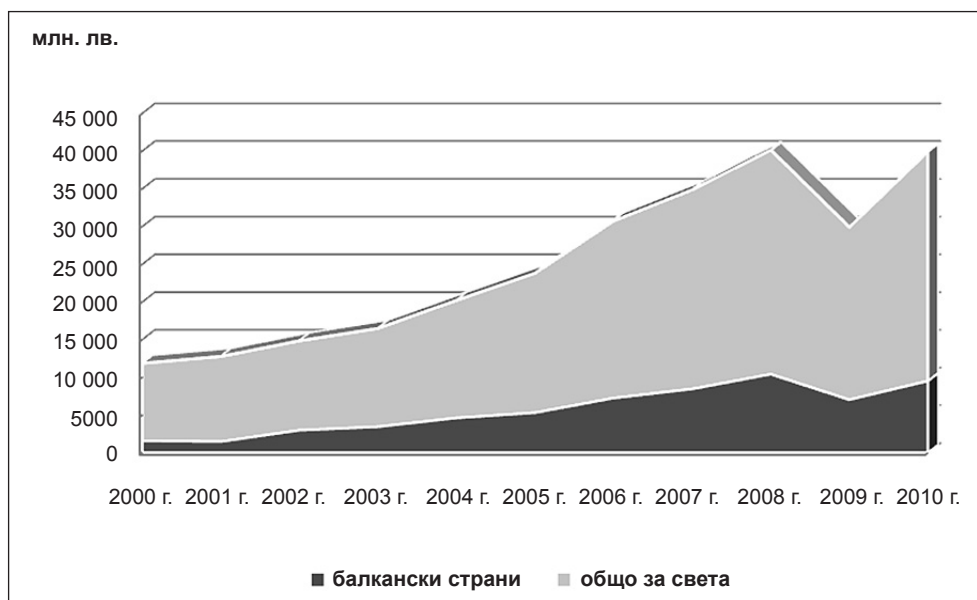
Съществуват няколко фактора, които влияят положително върху отношението между балканските страни. Те са от географски, политически и икономически характер (П а т р ч а н о в а, 2011).

Географското положение на Балканите винаги е било един от основните фактори, определящи икономическото развитие на страните от региона. Стратегическото разположение на полуострова на пътя на търговския поток между Европа, Азия и Африка, богатото историческо наследство и благоприятните природни условия и др. са някои от предимствата на региона. Настъпилите политически промени в него имат значение за демократичното му развитие, за развитието на трансграничното сътрудничество и за следване на отворена външноикономическа политика. В този смисъл икономиката остава един от силните фактори за обогатяване на взаимоотношенията между балканските страни.

Балканският регион безспорно има място в икономиката на Европейския съюз, тъй като е важен източник на земеделска продукция за Европа. Първата стъпка в тази посока е засилване на търговското им партньорство в регионален мащаб (Г ъ д е в, 2001). След повече от две десетилетия на развитие в условията на пазарна икономика и активизиране на регионалното балканско сътрудничество вече можем да твърдим, че страните от Балканския регион са традиционни търговски партньори на България. Те имат съществено място не само в относителния дял от българския износ, но и при реализирането на положително търговско салдо на страната. Развитието на търговско-икономическото сътрудничество с тях се определя от влиянието на редица благоприятни фактори, като общи и достъпни граници, сходно социално-икономическо развитие и проблеми, традиции и др. (фиг. 1).

През целия проучван период (2000–2010 г.) се наблюдава плавно нарастване както на общия износ на страната, така и конкретно на този, насочен към балканските страни. Изключение прави само износът за 2009 г. Относителният дял на износа на България към балканските страни в общия износ се характеризира с относителна устойчивост. Той варира от 15,3 % през 2000 г., до 34,9 % през 2008 г. и до 35 % за 2010 г., когато е и най-голямата му стойност (фиг. 1).

Разпределението на българския износ към съседните страни отразява динамиката на общия износ и следва в общи линии същата тенденция на изменение. За изследвания период (2000–2010 г.) се наблюдава трайна тенденцията на увеличение на износа към Гърция, Турция, Румъния, Македония и Сърбия. Въпреки това се наблюдават съществени различия в обема на износа към конкретните страни (фиг. 2). Като основни партньори се утвърждават Турция и Гърция, следвани от Румъния. На трите държави се падат над 95 % от общия износ. Средният относителен дял на износа за Турция е 31,5 %, за Гърция – 28,8 %, за Румъния – 15,2%, а за останалите страни от Балканите е 24,5%. За периода 2000–2008 г. темпът на прираст на износа за Гърция, Турция, Румъния и Сърбия

Фиг. 1. Износ на България за балканските страни спрямо общия износ на страната за периода 2000–2010 г.

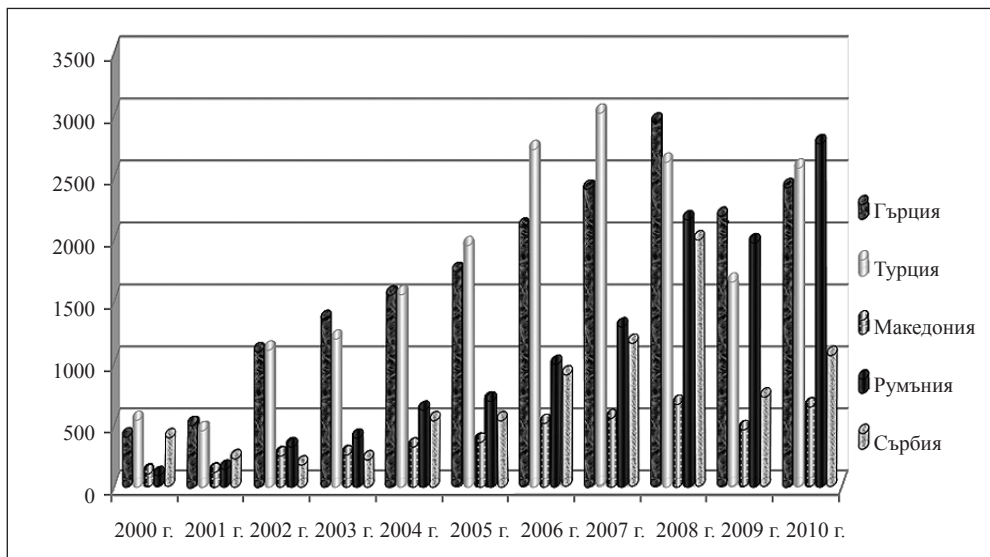
е положителен и показва стабилно нарастване. За първите пет години от проучвания период увеличението на износа за Гърция е повече от четири пъти, за Турция е повече от два пъти и за Румъния – 1,5 пъти.

По отношение на останалите две страни – Македония и Сърбия, тенденциите за десетгодишния период не са еднозначни. В периода 2001–2003 г. износът към Сърбия силно намалява (все още под влияние на ограниченията, наложени от международната общност към Сърбия), но през 2004 г. започва да нараства и надхвърля стойността от 2000 г. След 2006 г. износът почти се удвоява и след 2008 г. отново отбелязва много сериозен спад. Относителният и абсолютният обем на износа към Македония през целия проучван период остава най-нисък в сравнение с всички съседни страни. По отношение на износа на България към съседните балкански страни се характеризира с лек спад през 2009 г., след което отново има повишаване. Най-силно изразено е намалението на износа за Турция, което започва след 2007 г. и до 2009 г. е с над 1,5 пъти повече, което се обяснява с промените в политическата конюнктура у нас (фиг. 2). Така Турция престава да бъде най-големия партньор сред съседните ни страни по отношение на износа. Нейното място логично се заема от Румъния, тъй като тя също става член на ЕС през 2007 г. Наблюдава се ясно активизиране на българо-румънската търговия през втората половина на разглеждания период и особено през последните три години. За 2010 г. износът на България за Румъния е 2772,2 млн. лв, което е с над 3,5 пъти повече в сравнение с 2005 г., когато е бил 697,7 млн. лв. Най-силна година за българо-румънската търговия е 2009 г. (фиг. 2). При анализа на продуктовата структура на търговията през последните няколко години се открояват няколко групи

стоки, които имат значителна тежест в стокообмена между двете страни. В износа на България за Румъния най-голям дял имат металните изделия, земеделските продукти, нефтените масла и продукти на хранително-вкусовата промишленост. Същевременно България внася от северната си съседка най-много петролни продукти, пътнически автомобили, продукти на химическата индустрия, торове и др.

Гърция е традиционно важен партньор на страната ни, като през проучвания период стои на второ или трето място. Структурата на българския износ за Гърция през последните години е сходна със структурата на общия износ на страната, като доминират стоките с относително ниска степен на преработка, електроенергия и текстилни изделия и материали, неблагородни метали и други продукти.

Като цяло износът на страната ни след 2000 г. за посочените страни е с общ обем от 1 573,9 млн. лв., а през 2010 г. е 9 492, млн. лв. Данните от фиг. 1 и 2 показват, че действително се активизира търговията със съседните ни страни. Запазването на тази тенденция и дори увеличаването на износа за страните от Балканския полуостров в бъдеще ще осигури реализацията на голяма част от произведените у нас стоки, към които се отнасят мотокари, електрокари, лагери, стомана, желязна ламарина, азотни торове, ел. енергия, шперплат, фаянсови плочки, стъкло за прозорци, целулоза, лозови пръчки, месо, сирене, замразени зеленчуци, телета, шилета, памучни платове, вина и др.

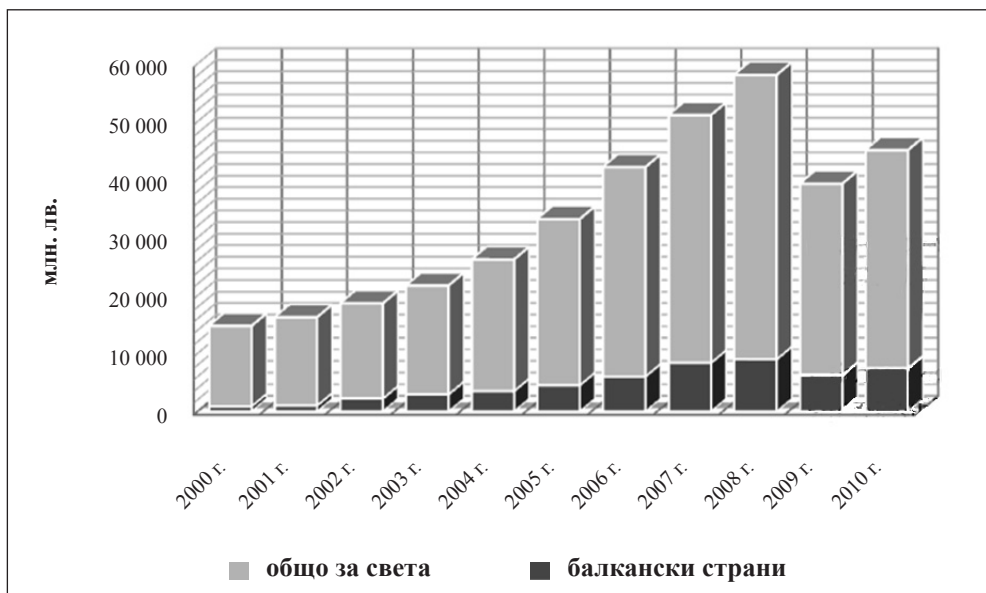
Фиг. 2. Структура на износа на България за съседните балкански страни за периода 2000–2010 г. (млн. лв.)

ВНОС НА БЪЛГАРИЯ ОТ СЪСЕДНИТЕ СТРАНИ

Вносът на България от балканските страни за последните две десетилетия също промени своят облик. При вноса отново се откроява тенденцията на нарастване на неговата абсолютна стойност през целия проучван период. Същата тенденция следва и вносът от съседните страни, но в началото (2000 г.) той заема едва 6,4 % от общия внос, през 2007–2008 г. достига 18,3 %, а през последните две години се стабилизира на около 20 % (19,8 %). Следователно вносът от съседните страни бележи увеличаване повече от 3 пъти. До 2008 г. вносът на стоки от включените в анализа балкански страни като дял в общия внос на страната нараства, след това, през 2009–2010 г., намалява в абсолютен размер и като относителна стойност (фиг. 3).

Подобно на износа, се наблюдава лидерство на гръцкия и турския внос за България, като през различните години разменят челната си позиция. От 2000 г. до 2003 г. Гърция заема първото място, а от 2004 г. до 2007 г. Турция става основен партньор на страната, следвана от Гърция. След влизането ни в ЕС, Турция е изместена от Румъния, а през 2009 г. от Гърция. Въпреки тези промени за целия период тези три държави са наши основни партньори, на които са пада около 90 % от вноса от съседните ни страни (фиг. 4).

За първата част от периода (2000–2005 г.) се откроява увеличение на вноса от Гърция – от 345,3 млн. лв. до 1 437,2 млн. лв. През същото време вносът за

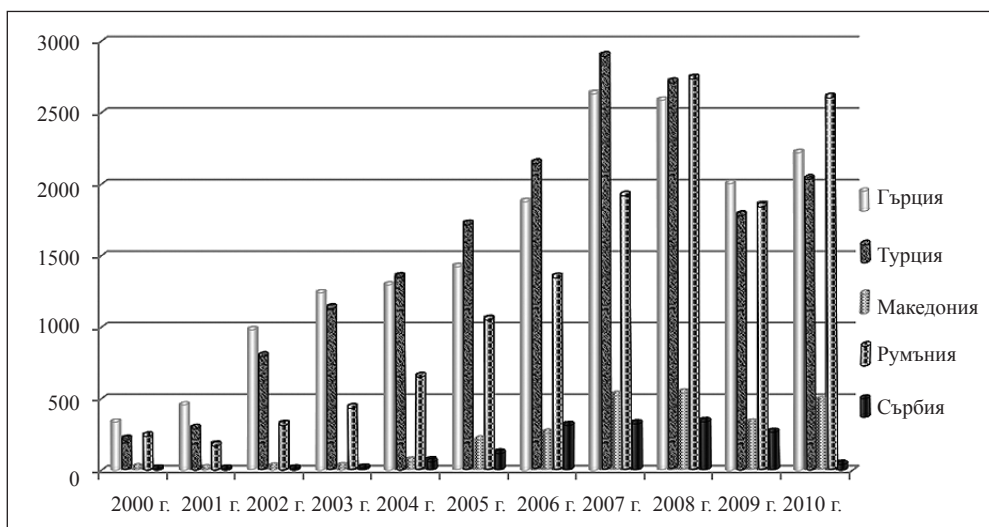

Фиг. 3. Внос на България от балканските страни спрямо общия внос за периода 2000–2010 г. (млн. лв.)

България от Турция също се е увеличил – от 233,6 млн. лв. за 2000 г. на 1 736,5 млн. лв. за 2005 г., което е около 7,4 пъти повече. От останалите съседни страни – Македония, Румъния и Сърбия, тенденциите на изменение на вноса не са еднопосочни. От 2001 г. до 2008 г. вносът от Румъния нараства с не високи, но стабилни темпове. Македония и Сърбия през първите четири години от проучвания период имат символичен дял в българския внос спрямо останалите ни съседни страни, но след 2004 г. до 2009 г. започва да нараства с по-стабилни темпове. В абсолютни стойности по-голям е вносът от Македония, а този от Сърбия дори започва да намалява през последните две години, достигайки нивата си от началото на периода.

След 2005 г. тенденцията за изменението на вноса от Гърция и Турция се характеризира с увеличение до 2007 г., последвано от намаление, което е по-значително през 2009 г., след което през 2010 г. отново започва увеличение. Намалението в абсолютна стойност на вноса от Гърция е от 2 647,2 млн. лв. през 2007 г. на 2 015,3 млн. лв. през 2009 г., докато от Турция е с повече от 1,5 пъти – от 2 911,5 млн. лв. на 1 798 млн. лв.

В обобщение средният темп на прираст на общия износ на България е 15,1 % и е по-висок в сравнение със същия показател за износа на страните от Балканския полуостров – 12,1 %. Същата тенденция се наблюдава и при вноса, за който средният темп на нарастване на общия внос е 16,6 % и е по-висок от този показател за вноса на Балканите – 10,2 %. Тези констатации не трябва да се приемат като негативни. По-ниските темпове на прираст на външнотърговските ни отношения със съседните страни се дължат на сериозните сходства в социално-икономическото ни развитие с една част от тях, както и на сравнително близката специализация на някои от производствата. Това налага търсене на външноикономическо партньорство извън региона на Балканите.

Фиг. 4. Структура на вноса на България от съседните балкански страни за периода 2000–2010 г. (млн. лв.)

Общо за страните, основни външнотърговски партньори на България, е изчислен средният темп на прираст на износа и вноса. Резултатите показват, че темповете на изменение на износа и вноса с Гърция са почти еднакви – средният темп на прираст на износа за Гърция е 11,7 % , а за вноса е 11,6 %. Средният темп на прираст на износа за Румъния е 31,1 % и е почти два пъти по-голям от темпа на прираст на вноса, който е 16,2 %. Във външната търговия с Турция и Сърбия е налице изпреварващо нарастване на вноса. Средният темп на прираст на износа за Турция е 9,4 %, а за вноса е 16,3 %, за Сърбия съответно е 3,6 % за износа и 24,2% за вноса.

За Гърция основно се изнасят нефт и рафинирани продукти, дървен материал, чугун и стомана, неорганични химични вещества, облекло и допълнения за облекло, месо и месни продукти и др. Във вноса от Гърция преобладават текстилни влакна, текстил и артикули от текстил, облекло и допълнения за облекло, благородни и цветни метали, зеленчуци и плодове.

От Турция най-често се внасят изделия от текстил, благородни и цветни метали, автомобили, облекло, обувки, мебели, руди и метални отпадъци, зеленчуци, плодове и др. В износа за Турция преобладават благородни и цветни метали, чугун и стомана, нефт и рафинирани продукти, хартия, картон, безалкохолни и алкохолни напитки и тютюн, храни и живи животни, изделия от текстил и др.

Стоките, които се внасят от Румъния предимно са петролосондажни съоръжения, нефтени масла и масла от битуминозни минерали, месо и др.

От България за Сърбия се изнасят нефт и рафинирани продукти, хартия, картони, текстилна прежда, черни и цветни метали, органични и неорганични химични продукти, специализирани машини и съоръжения, електрически машини и части и др. Във вноса от Сърбия преобладават изделия от нерудни изкопаеми, пластмаси в първични форми, текстилна прежда, медицински и фармацевтични продукти, специални машини за някои производства, мебели и др.

Изследването на динамиката на външната търговия на България със съседните страни дава възможност да се направят някои **изводи**:

- Външнотърговските отношения между България и съседните страни са доста динамични, задълбочават се търговските връзки между тях, което е добра основа за развитието на цели регион.

- От съседните ни страни основни търговски партньори са Гърция, Турция, Румъния. На тях се пада над 90% от външната търговия на България с балканските страни и 35% от общия износ и 30% от общия внос на страната.

- Анализът на динамиката на износа и вноса със съседите ни показва, че за периода 2000–2008 г. е налице тенденция към нарастване на стокообмена. През 2009 г. е регистриран спад във външнотърговските потоци между страните, но през 2010 г. износът и вносът между страните на Балканите отново бележи повишаване.

- Продуктовата структура на износа и вноса по страни е относително стабилна и през анализирания период не се наблюдават съществени промени в нея.

Изследването на външната търговия на България със съседните страни дава възможност за провеждане на политика на стимулиране на външнотърговските връзки с тях, за разширяване и задълбочаване на сътрудничеството, за разработване и изпълнение на съвместни проекти, в резултат на които да се

развива регионът, като се постигне устойчив икономически растеж и повишаване на жизнения стандарт на населението.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Оживлението в търговията между балканските страни е предпоставка за образуване на регионален пазар, което предполага сътрудничество не само в областта на търговията, а и в областта на производството. Обективна основа за подобни инициативи безспорно са географският фактор, сходството на интересите на страните, трансграничното сътрудничество, степента на развитие и участието им в международното разделение на труда. Слабо развитата и затворена икономика е неспособна да търси и развива външни връзки. Регионалното сътрудничество е толкова по-тясно, колкото по-напреднала в своето развитие е икономиката на страните от дадения регион. Добър пример в това отношение са по-старите страни-членки на ЕС. Техните взаимовръзки вече надхвърлят 45 % от общия обем на външната им търговия, за страните от Северна Европа този дял е над 35 %, докато за балканските държави е не повече около 5 % (Маринов, 2006). Основна част от външноикономическите връзки на почти всички балкански страни са насочени към държави и групировки извън региона. Затова също има причини – незадоволителното равнище на икономическо развитие, наличие на вътрешнорегионални търговски бариери и др.

Увеличаването на търговския обмен на България със съседните балкански страни е предпоставка за икономическо сътрудничество, за развитието на региона. „Отварянето“ на страните в регионален мащаб ще спомогне за евроинтеграцията им. Интегрирането може да стане конкретно чрез: преодоляване на съществуващите ограничения от търговски характер, хармонизиране на режимите и законодателствата на страните, създаване на международни регионални компании (клъстери), които ще си взаимодействат в сферата на производството, в сферата на реализацията на продукцията и при представянето ѝ на другите пазари.

ЛИТЕРАТУРА

- Гъдев, Н. 2001. Някои основни насоки за развитие на приграничното сътрудничество на България с другите балкански страни. – В: География на България, С., Форком.
- Гъргаров, З. 2000. Международни икономически отношения: структура, механизми, тенденции. Благоевград, УИ „Неофит Рилски“.
- Маринов, В. 2006. Отвореност и растеж на националната икономика. С., УНСС.
- Михайлов, М. 1996. Икономически връзки на България с Балканските държави. – Обучение по география, XXXIX, С., 1996, 2–7.
- Мироненко, Н.С. 2006. Введение в географията на мировото хозяйство. Изд. Аспект пресс, Москва.
- Патарчанова, Е. м. 2011. Балканите на кръстопът между старата „слава“ и новия шанс. – География 21, бр. 2, 2011, 5–9.
- <http://www.nsi.bg>
- <http://www.bnb.bg>
- <http://www.mi.government.bg>

ЮЗУ „Неофит Рилски“

BULGARIA'S FOREIGN TRADE WITH NEIGHBORING COUNTRIES

E. Patarchanova, V. Petseva

The main changes which came in the foreign trade of our country are discussed. An accent is put on the reasons for these changes as well as on the territorial (geographical) aspects of the foreign orientation of the country. The problem concerning the role and the significance of the foreign trade is touched. The author discusses the country's open economy possibilities and its influence upon the other countries' overall economic development. The most specific characteristics of the open economy are outlined.

Analysis of the development of Bulgaria's foreign trade with her neighbouring countries for the period 2000-2012 is made. The main factors for dynamic commerce between Bulgaria and her neighbouring countries are scrutinized. The author presents some of the most important changes in terms of the country's general import and export capacity, the reasons for them, and the influence they have upon each of her neighbouring countries for the last decade. Each country's import and export structure of products is analyzed. There are conclusions about the development of the foreign trade relations which is a precondition for the formation of a regional market located on the Balkans.

Keywords: foreign trade, open economy, the Balkan countries